



Miskolczi Barna

A BÜNSZERVEZET FOGALMÁRÓL

KODIFIKÁTORI SZEMMEL

A bünszervezet fogalma, amelyet a jogalkotó 2001-ben azért alakított ki, hogy azt a vonatkozó nemzetközi egyezményekkel *összhangban* tartsa, 2019-ben – jogtudósi kezdeményezésre¹ – megváltozott. A *módosítással* azonban nemzetközi jogi és nemzetközi bűnügyi együttműködési problémák keletkeztek.

A bünszervezet fogalma először 1997-ben jelent meg a „régí” Büntető törvénykönyvben,² a következő szöveggel: „bünszervezet: bűncselekmények folyamatos elkövetésére létrejött olyan – munkamegosztáson alapuló – bünszövetség, amelynek célja a rendszeres haszonszerzés.”³

1998-ban a bünszervezet fogalmát módosították: „bünszervezet: bűncselekmények rendszeres elkövetése révén haszonszerzés végett létrejött olyan bünszövetség, amely feladatmegosztáson, alá-fölérendeltségi rendszeren és személyi kapcsolatokon nyugvó szerepvállaláson alapul.”⁴

A definíció eleme lett tehát az *alá-fölé rendeltségi rendszer*, vagyis a szervezeten belüli munkamegosztás vertikális típusú strukturálása. Az alá-fölé rendeltségi munkamegosztás kitétele viharos életpályát járt be anyagi jogunkban, ugyanis a jogalkotó 2001-ben újra módosította a Btk.-t, s az új szöveg immár így szólt: „bünszervezet: három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése.”⁵

¹ GELLÉR-BÁRÁNYOS 2019.

² 1978. évi IV. törvény.

³ A módosítást a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 1997. évi LXXIII. törvény 9. §-a tartalmazta.

⁴ 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról 35. §.

⁵ 2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról 19. § (5) bekezdés.

A bűnszervezet fogalmát az „új” Btk.⁶ is átvette, végül 2019-ben a definíció ismét módosult, s elnyerte ma is hatályos szövegét: „bűnszervezet: legalább három személyből álló, hosszabb időre, hierarchikusan szervezett, konspiratíván működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése.”⁷

A törvényszöveg változásait, az azzal összefüggő esetleges problémákat többen és többféle szempontból is nagyon alaposan elemezték,⁸ magam azokra a definícióbeli elemekre helyezném most a hangsúlyt, amelyek a témával foglalkozó jeles szerzők írásaiból vagy kimaradtak, vagy súlyuknak, jelentőségüknek megfelelő fényt még nem kaptak.

Azt előre kell bocsátanom, hogy a büntetőjog kisebb-nagyobb korrekciója természetes folyamat, a 2019-es módosítás indokolása pedig magyarázatot ad a módosítás okaira. Az indokolás alapvetően abból indul ki, hogy a bírói gyakorlat széttartó, a bíróságok vagy a Btk. tág bűnszervezet-fogalmát használják, vagy pedig a büntetőjog alkotmányos alapelveit figyelembe véve próbálják szűkíteni a fogalmat. A módosítás pedig azt célozza, hogy az igen jelentős büntető anyagi jogi következményekkel járó bűnszervezetben való elkövetést csak akkor lehessen alkalmazni, ha az alapelvi feltételek – különös tekintettel az arányosság elvére – fennállnak.

Két fogalmi elem tekintetében érzem szükségét a 2019-es módosítás nyomán hatályos bűnszervezet-fogalom vizsgálatának: az egyik a „hierarchikusan szervezett”, a másik a „konspiratíván működő” kitétel.⁹ Az új fogalmi elemek potenciálisan több problémát is felvethetnek, ezek közül kettőt vizsgálók: a nemzetközi jogi, valamint a bűnügyi együttműködést érintő problémát.

A NEMZETKÖZI JOGI PROBLÉMA

A 2019. évi LXVI. törvény indokolása mind a hierarchia, mind a konspiráció beiktatása magyarázataképpen hivatkozik arra, hogy az addigi joggyakorlat „törvényrontó, nem tükrözi vissza a jogalkotó szándékát a szervezett bűnelkövetői

⁶ 2012. évi C. törvény.

⁷ 2019. évi LXVI. törvény Magyarország 2020. évi központi költségvetésének megalapozásáról 107. §.

⁸ A teljesség igénye nélkül: TÓTH 2015; MOLNÁR 2020.

⁹ A beiktató törvény indokolása így fogalmaz: „a hatályos meghatározás kiegészül a hierarchia és a konspiráció fogalmi elemeivel.”

alakzatok közötti különbségtétel tekintetében”. Nézzük tehát, mi lehetett a jogalkotó szándéka, amikor először 2001-ben „megszabadult” a hierarchiától mint fogalmi elemtől, 2012-ben pedig tudatosan érintetlenül hagyta a bűnszervezet fogalmát!

Mint láttuk, a 2001. előtti Btk. tartalmazta az „alá-fölérendeltség” kitételt mint a bűnszervezet megállapíthatóságának feltételét. Az ezt módosító 2001. évi CXVI. törvény miniszteri indokolása¹⁰ kizárólag a nemzetközi és európai uniós jogforrásoknak való megfeleltetést jelölte meg a módosítás okaként. Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény)¹¹ kötelező hatályát az Egyezményt Magyarországon kihirdető 2006. évi CI. törvény 1. §-ában vállalta az Országgyűlés. A másik, indokolásban hivatkozott jogforrás az Európai Unió tagállamaiban a bűnszervezetben való részvétel bűncselekménnyé nyilvánításáról szóló, 1998. december 21-i 98/733/IB együttes fellépés volt.¹² Az utóbbi jogforrást 2008-ban a Tanács szervezett bűnözés elleni küzdelemről szóló, 2008/841/IB kerethatározata (a továbbiakban: Kerethatározat) váltotta fel. 2012-ben az „új” Btk. indokolása ugyancsak e két jogforrásra hivatkozva hagyta érintetlenül a bűnszervezet fogalmát.

Érdemes megvizsgálni, hogy vajon a 2019-es módosítással beiktatott új, hatályos bűnszervezet-fogalom valóban teljesen kompatibilis-e az Egyezménnyel, illetve a Kerethatározattal.

Az Egyezmény szövegét implementáló 2006. évi CI. törvény így szól:

„Az Egyezmény alkalmazásában

a) »szervezett bűnözői csoport«: bizonyos ideig fennálló, három vagy több főből álló strukturált csoport, amely összehangoltan működik egy vagy több, a jelen Egyezményben meghatározott súlyos bűncselekmény elkövetése céljából, közvetlen vagy közvetett módon pénzügyi vagy más anyagi haszon megszerzésére törekedve;

b) [...];

¹⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló T/5060. számú törvényjavaslat indokolása.

¹¹ Az Egyezmény a címe alapján csak a transznacionális szervezett bűnözés elleni küzdelemmel foglalkozna, de a 34. cikk egyértelművé teszi, hogy az érdemi implementációt végre kell hajtani, „függetlenül attól, hogy az nemzetközi jellegű-e”.

¹² Bár hazánk ekkor még nem volt az Európai Unió tagállama, Magyarország az előcsatlakozási eljárással számos jogharmonizációs feladatot teljesített.

c) »strukturált csoport«: nem egyetlen bűncselekmény azonnali végrehajtására, és nem alkalmoszerűen létrehozott csoport, amelyben nem szükséges, hogy tagjai pontosan meghatározott szerepekkel rendelkezzenek, vagy hogy tagsága állandó legyen, illetőleg fejlett hierarchiával rendelkezzen; [...]»¹³

A (magyar) szöveg értelmezhető akár úgy is, hogy ahhoz, hogy bűnöző szervezet-ről beszéljünk, nem szükséges, hogy az fejlett hierarchikus struktúrájú is legyen, de *valamilyen* hierarchiának azért jelen kell lennie. Erre utal a Legfőbb Ügyészség iránymutatása a 2019. évi LXVI. törvénnyel módosított bünszervezet-fogalomról:

„Megállapítható tehát a hierarchikus szervezet, ha a csoport tagjai között legalább két szinten megjelenve irányító-irányított, vezető-vezetett, utasítást adó – utasított személykapcsolat ismerhető fel. [...] A hierarchikus jelleg nem jelent kidolgozott, fejlett, mereven elhatárolható döntési szinteket.”¹⁴

A hazai szakirodalom szintén arra a következtetésre jut, hogy mivel az Egyezmény szerint nem feltétel a fejlett hierarchia, „nem követelhető meg szigorú alá-fölé rendeltségen alapuló struktúra”. Az viszont „szükséges, hogy a szervezeten belül legalább egy kiemelt szerepet betöltő személy legyen”.¹⁵ Mindezen értelmezések valószínűleg abból indulnak ki, hogy a „hierarchia” szó, még ha ilyen negatív kontextusban is („nem szükséges, hogy [...] fejlett hierarchiával rendelkezzen”), de mégis azért lehetséges, mert megjelenik az Egyezmény szövegében.

De vajon tényleg megjelenik?

Az Egyezmény az ENSZ keretében jött létre. A 41. cikk (2) bekezdése szerint annak hiteles nyelve az arab, a kínai, az angol, a francia, az orosz és a spanyol. A 36. cikk (3) bekezdése szerint az Egyezményt meg kell erősíteni, el kell fogadni vagy jóvá kell hagyni. Ez történt meg hazánkban a 2006. évi CI. törvénnyel, amely a „hiteles angol nyelvű szöveg hivatalos magyar nyelvű fordítása”.¹⁶ Lássuk, hogyan szól az egyik hiteles nyelven, angolul a kérdéses rész:

„»Structured group« shall mean a group that, is not randomly formed for the immediate commission of an offence and that does not need to have formally

¹³ 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről 3. §.

¹⁴ Legfőbb Ügyészség BF. 933/2019. egyeztetett álláspont.

¹⁵ GÁL 2020.

¹⁶ 2006. évi CI. törvény 3. §.

defined roles for its members, continuity of its membership or a developed structure.”

Itt nincsen szó hierarchiáról. Nézzük a Kerethatározatot! Ennek „strukturált szervezet” fogalma nemhogy kísértetiesen hasonlít, hanem lényegében szóról szóra megegyezik az Egyezményével:

„»Structured association« means an association that is not randomly formed for the immediate commission of an offence, nor does it need to have formally defined roles for its members, continuity of its membership, or a developed structure.”

A Kerethatározat uniós jogforrás, annak a magyar nyelv is hivatalos nyelve, amelyen a szöveg így szól:

„»Szervezett csoport«: olyan csoport, amelyet nem véletlenszerűen hoztak létre valamely bűncselekmény közvetlen elkövetésére, és amelyben nem szükség-szerű, hogy a tagoknak formálisan meghatározott szerepe legyen, hogy a tagság összetétele állandó legyen vagy hogy a csoport kidolgozott szervezeti felépítéssel rendelkezzen.”

Ugyanaz a szöveg tehát más és más magyar fordítást kapott, de kettejük közül a Kerethatározat a helyesebb fordítás. A „hierarchikus felépítés” az Egyezmény szövegében sem,¹⁷ és a Kerethatározat szövegében sem jelenik meg, még negatív kontextusban sem. Sőt, az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (UNODC) által az Egyezményhez kiadott értelmezés,¹⁸ amely a helyes implementációt hivatott segíteni, egyenesen kizárja azt az értelmezést, hogy bűnszervezet csak hierarchikus felépítésű lehet.

Érdemes ideidézni az értelmezés hiteles angol szövegét:

„Under article 2 (c) of the Convention, a »structured group« is defined in the negative: as one that does not need a formal hierarchy. The term »structured group« is to be used in a broad sense, so as to include groups with a hierarchical

¹⁷ Franciául: *structure élaborée*; spanyolul: *estructura desarrollada*; oroszul: *развитая структура*.

¹⁸ Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime. Megtalálható az UNODC honlapján: www.unodc.org/documents/treaties/Legislative_Guide_2017/Legislative_Guide_E.pdf.

or other elaborate structure, as well as non-hierarchical groups in which the roles of the members of the group are not formally specified.”

Magyarul:

„Az Egyezmény 2. cikk (c) pontja a »strukturált csoport« fogalmát negatív értelemben határozza meg: olyan csoportként, amelyhez nem szükséges formális hierarchia. A »strukturált csoport« kifejezést tágan kell értelmezni, hogy az magában foglalja mind a hierarchikus vagy más bonyolult szerkezetű csoportokat, mind azokat a nem hierarchikus csoportokat, amelyekben a csoport tagjainak szerepei nincsenek formálisan meghatározva.”

Az Egyezmény helyes értelmezése szerint tehát a bűnszervezet megállapításához nemcsak a „fejlett”, hanem bármilyen formális hierarchia egyaránt szükséges. Ha a hierarchia legalább úgy szerepelne, mint ahogyan az (helytelenül) az implementáló törvényben szerepel, akkor *talán* lehetne olyan értelmezése, amely szerint minimum egy *nem fejlett* hierarchiára szükség van a bűnszervezet megállapításához az Egyezményben részes állam jogában.

Az Egyezmény 34. cikk (3) bekezdése értelmében az Egyezmény minimum-standardokat határoz meg, amelyektől csak szigorúbb szabályok irányába térhet el az implementáló részes állam.¹⁹ A hierarchia és a konspiráció beiktatása ezzel szemben egyoldalúan szűkíti azon szervezetek körét, amelyeket az Egyezmény bűnszervezetként kíván nyilvántartatni a részes államokkal.

A *developed structure* nemcsak vertikálisan, hanem horizontálisan szervezett is lehet, sőt egyre inkább ez a jellemző, ahogyan azt majd látni fogjuk.²⁰ Ami pedig a konspiratív (leplezett, titkos) működést illeti, annak szintén nincsen nyoma egyik jogforrásban sem. A 2019-es módosítás indokolása szerint a hierarchia és a konspiráció „együttes megvalósulása minőségi többletet jelent a bűnszövetség szervezettségi szintjéhez képest”,²¹ hogy a legsúlyosabb jogkövetkezmények csak a legveszélyesebb szervezettségi fokhoz kapcsolódhassanak. Ugyanakkor tény, hogy számos olyan bűnszervezet is ismert – mégpedig vitathatatlanul a legveszélyesebb fajtából –, amely nem hierarchikus alapon és nem konspiratív módon szervezett. Sőt, a digitalizáció előretörésével, a mesterséges intelligencia

¹⁹ „Each State Party may adopt more strict or severe measures than those provided for by this Convention.”

²⁰ Lásd a SOCTA-jelentéseket.

²¹ 2006. évi LXVI. törvény indokolása.

bűnözésben és bűnüldözésben is egyre hangsúlyosabb megjelenésével, a bűnözés cybertérbe való „költözésével” a képzeletünkben élő, hagyományos maffiastruktúrák ideje leáldozóban van. Az olyan, egymással nemhogy alá-föle rendeltségben, hanem még valódi ismeretségben sem lévő tagokból álló, laza szerveződésű, de ennek ellenére félelmetes hatékonyságú szervezett bűnözői csoportok, mint az Anonymous;²² a darkneten működő, a szervezetség bizonyos formáit nem, de a hierarchiát teljességgel nélkülöző drog-, fegyver- és szerverkereskedő vagy pedofil csoportok veszélyességét kifinomult összehangoltságuk immár messze a többi bűnözői csoport fölé emeli. Rájuk a legtöbb esetben már egyáltalán nem jellemző a legegyszerűbb, kétszintű hierarchia sem.²³ Azt mondani, hogy a hierarchikus működés teszi veszélyesebbé egy szervezet működését, ahhoz lenne hasonlítható, mintha azt állítanánk, hogy a készpénzfutárokkal történő pénzmosás veszélyesebb, mint a *blockchain* alapon működő kriptovalutákkal való pénzmosás.

Az Europol SOCTA 2021 jelentése²⁴ adatai szerint mindössze a bűnszervezetek 40%-a működik hierarchikus struktúrában, 60 %-a *fluid crime structure* (laza hálózat vagy központi mag köré szerveződés vagy organikus szerveződés stb.). A 2017-es SOCTA-jelentés adatai szerint a bűnszervezetek többsége még hierarchikus, 40%-a már akkor is laza hálózatos szerveződésű volt.²⁵ A 2025-ös SOCTA-jelentés e trendváltozást tényként kezeli, és inkább példaként sorol fel három bűnözési formát, ahol még jobbra hierarchikus felépítésű a struktúra: a cannabis- és a heroin előállítás és terjesztése, továbbá a gyógyszerekkel kapcsolatos szervezett bűnözés. Várható, hogy a jövőben a jóval lukratívabb és reziliensebb²⁶ szerveződés²⁷ mellől a kevésbé hatékony hagyományos bűnszervezetek lassan kikopnak.²⁸ Úgy tűnik tehát, hogy tudatos döntés volt az

²² Érdekeség, hogy 2012-ben a *Time* magazin az Anonymous csoportot a 100 legbefolyásosabb személy egyikének választotta.

²³ Nem csak az utóbbi időben jelentek meg decentralizált, laza szerveződésű, mégis kiemelten veszélyes csoportok. A calabriai maffia, a 'Ndrangheta egészen az 1970-es, 80-as évekig hagyományosan decentralizáltan, vérségi alapon, hierarchikus struktúra nélkül működött.

²⁴ EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA).

²⁵ A jelentések elérhetők: www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report.

²⁶ Hiszen nincs a hagyományos értelemben vett „vezetőségük” vagy vezetőjük, akiknek az elfogásával felszámolható vagy megbénítható lenne a szervezet.

²⁷ „Organised crime in today's interconnected world consists of increasingly fluid, decentralised, technologically savvy and resilient trading networks.” BASTRUP-BIRK 2003.

²⁸ Az ENSZ Nemzetközi Kábítószer-ellenőrzési Program (UNODC) már 2010-ben élesen és egyértelműen rámutatott erre a jelenségre: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf

ENSZ és a Tanács részéről is, hogy került – sőt, ahogy láttuk, kizárta – a súlyos bűncselekményeket elkövető bűnszervezetek definíálásánál a hierarchikus felépítésre való utalást.

A konspiratív működés szűkítő feltételéről szólván vannak bűnszervezetek, amelyek az Egyezmény hatálya alá esnek, de nagyon is látható módon szerveződnek, mint például a japán Jakuza. A Jakuza több szervezett bűnözői csoport gyűjtőfogalma, a több ezer tagot számlálótól a kisebb, lokális szervezetekig. Bár a japán állam többször és többféle módon próbálta a tevékenységüket visszaszorítani, ez csak részben sikerült,²⁹ ugyanis a társadalmi elfogadottságuk még mindig magas, és igyekeznek láthatók maradni átvitt értelemben is (például a 2011-es fukusimai földrengés után több tízezer tonna segélyt vittek a rászorulóknak, hangoztatva, hogy a segélyt a jakuzák küldik),³⁰ és ténylegesen is (sok tag hagyományos tetoválást visel). A vezetőik a hatóságok, a politika és a polgárok számára is ismert, sőt elismert, „tiszteletre méltó üzletemberek”. Más, többé-kevésbé látható, ismert bűnszervezetek, mint a Sinaloa Kartell, a Los Zetas, a Mara Salvatrucha (MS-13), a Hell’s Angels, a jellegzetes kék színek viseléséről ismert Crips és a pirosat hordó Bloods gengek, a tetovált börtönbandák, egyes destruktív szekták stb. szintén igyekeznek nagyon is láthatóvá válni, kérkedni a jelenlétükkel, nem titkolva a tevékenységük jellegét. Pablo Escobar sosem titkolta, hogy miből és hogyan szerezte ő és kartellje a vagyonát és hatalmát, mégis, ennek tudatában választották meg parlamenti képviselőnek.

Különösen a gyakorlatban okozhat nagy nehézséget a felsoroltakhoz hasonlóan működő szervezetek esetében a hierarchia és a konspiráció bizonyítása (az Anonymous-típusúaknál a hierarchia bizonyítása például egyenesen lehetetlen, mivel az nincs).

A jogalkotó a 2001-es módosítással és az „új” Btk. szövegével igyekezett azzal a nemzetközi konszenzussal azonosulni, amely a legveszélyesebb bűnszervezetek közös tulajdonságait jelöli meg. Erre irányult a jogalkotó szándéka, nem többre. E tulajdonságok közt sem a hierarchia (korábban: alá-fölé rendeltség), sem a konspiratív működés nem szerepel, és valószínűleg nem is lehet az Egyezményt úgy értelmezni, hogy e feltételeket bele lehessen a szövegbe érteni.

²⁹ Az 1990–1992-es jakuzaellenes törvények nyomán ma már például nem tüntetik fel a névjegykártyájukon a jakuzacsoportjuk emblémáját, de a jakuzák egyéb tekintetben is kénytelenek jobban alkalmazkodni a megváltozott jogi környezethez. Lásd: MOORMAN 2020.

³⁰ Lásd: www.reuters.com/article/business/healthcare-pharmaceuticals/yakuza-among-first-with-relief-supplies-in-japan-idUSTRE72O6TF/.

Ebben az esetben nem lehetséges, hogy épp a 2019. évi módosítás navigálta ki a magyar büntető törvénykönyvet a Palermói Egyezmény és a Kerethatározat hatálya alól?

A BÜNYÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉSSSEL KAPCSOLATOS PROBLÉMA

A Palermói Egyezmény nem csupán a fogalomalkotás miatt fontos dokumentum, hanem egyúttal egy bűnügyi jogsegélyegyezmény is. Meglehetősen széles körben enged kölcsönös jogsegélyt a részes államok számára, még olyan együttműködési formákat is, amelyeket az Európai Unió tagállamai között bár megszokhattunk, harmadik államok vonatkozásában azonban nem magától értetődők (például a közös nyomozócsoportok).³¹

Amennyiben az 1. pontban tárgyalt nemzetközi jogi probléma valóban fennáll, akkor valós a veszélye annak, hogy az Egyezmény 5. cikke szerinti „szervezett bűnözői csoportban való részvétel” bűncselekménye vagy más, az Egyezmény hatálya alá tartozó bűncselekmény (például korrupciós bűncselekmények, amelyeket szervezett bűnözői csoport részvételével hajtanak végre, 8. cikk) miatt³² nem nyújtható jogsegély egy másik részes államnak, legalábbis az Egyezmény alapján nem; ehhez – ha van – másik jogsegélyegyezményt kell keresni, vagy a viszonyosságban keresni a megoldást.

Pablo Escobar, ha élne, és Magyarországon bujkálna, ma a medellíni kartell létrehozása és az abban való részvétele (Egyezmény, 5. cikk) miatt valószínűleg nem lenne kiadható sem Kolumbiának (amely 2004 óta részes állam), sem a 146 részes állam bármelyikének, mert a cselekmény a magyar jog szerint nem bűncselekmény.

³¹ Egyezmény 19. cikk.

³² Ezek a Btk.-ban megfelelően implementált különös részi tényállások, például 290–294. §, 321. §.

IRODALOMJEGYZÉK

- BASTRUP-BIRK, Julien et al. (2003): *Next Generation Organised Crime: Systemic Change and the Evolving Character of Modern Transnational Organised Crime*. Den Haag: The Hague Centre of Strategic Studies. Online: <https://hcass.nl/report/next-generation-organised-crime/>
- GÁL Andor (2020): Megjegyzések a bünszervezet új törvényi fogalmának értelmezéséhez. *Magyar Jog*, 67(12), 669–676.
- GELLÉR Balázs – BÁRÁNYOS Bernadett (2019): Meddig tágítható a bünszervezet-fogalom? Büntetőjogi és alkotmányos aggályok a bünszervezet-fogalom bírósági értelmezésével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 66(7–8), 468–476.
- MOLNÁR Gábor Miklós (2020): Mi történt veled, bünszervezet? – Furcsa történet. I–II. rész. *Ügyvédek Lapja*, 59(1), 20–23; 59(2), 6–12.
- MOORMAN, Darlene N. (2020): The Yakuza: Organized Crime in Japan. *The Downtown Review*, 7(1). Online: <https://engagedscholarship.csuohio.edu/tdr/vol7/iss1/1/>
- TÓTH Mihály (2015): A bünszervezeti elkövetés szabályozásának kanyargós útjai. *Magyar Jog*, 62(1), 1–10.